

اصول فقه الاداره از چرایی تا وقوع

پدیدآورنده (ها) : روشن، حسن

مدیریت :: نشریه مدیریت در اسلام :: پاییز و زمستان ۱۳۹۴ - شماره ۲۷ و ۲۸

صفحات : از ۱۴۱ تا ۱۵۱

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1292258>

تاریخ دانلود : ۱۴۰۲/۰۷/۲۰

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و برگرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- اهل بدعت یا دین سازان دین سوز
- بررسی قلمرو نظریه ترتب در فقه امامیه
- تأثیر قواعد فلسفی بر طب سینوی
- قول لغوی، کارکردها و ادله حجیت آن در مطالعات فقهی
- اجتهاد سیستمی، راهبرد کلان تولید الگوی اسلامی پیشرفت در افق آینده
- بررسی تطبیقی کاربرد مهم ترین آیات الاصول در مبحث مفاهیم اصول فقه
- ممنوعیت استفاده از سلاح کشتار جمعی (نقد و بررسی ادله)
- بررسی و مقایسه مقدمه واجب و سد ذرایع
- دلالة مفهوم المخالفة و أهمية العمل بها فی استنباط الأحكام الشرعية
- روش نقد آرای اجتهادی
- روش شناسی اجتهاد از منظر آیت الله شهید بهشتی
- به کارگیری سلاح کشتار جمعی از منظر فقه و حقوق بین الملل

عناوین مشابه

- از اصول فقه گرایی تا روشنگری دینی؛ مروری بر تطورات مکاتب فقهی تا پیدایش مکتب قم
- چگونه به رسائل رسیدیم؟ / سیر تحول کتب درسی علم اصول فقه در حوزه های شیعی، از آغاز تا امروز
- بررسی تحول و تعداد وقوع فعل سبک «داشتن، دیدن، آمدن، آوردن و گرفتن» از سال ۱۲۲۰ تا ۱۳۲۰ هجری شمسی
- اصول تربیت دینی فرزندان از منظر قرآن و روایات از بدو تولد تا هفت سالگی
- صحت علل فوت ثبت شده براساس اصول ICD10 در گواهی های فوت صادره از بیمارستان های سندج طی سال های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۶
- اصول اقتصاد مقاومتی از منظر امیرالمومنین علیه السلام و فقه اسلامی
- از فقه گرایی تا فقه زدایی در مدیریت اسلامی
- اصول و شیوه های مدیریت مقابله با پیامدهای ناشی از وقوع زلزله با تاکید بر ایران
- تطور فقه سلفیه از پیدایش تا عصر حاضر
- واکاوی جواز تخصیص اکثر از منظر دانش اصول فقه

اصول فقه الاداره از چرایی تا وقوع

تهیه و تنظیم: حسن روشن *

چکیده

این نوشتار با عنوان «اصول فقه الاداره از چرایی تا وقوع» به تبیین توصیفی از پیدایش اصول فقه الاداره و گزارش سیر عملکردی آن از ابتدا تا حال با هدف پاسخ‌گویی به اینکه اصول فقه الاداره از چه زمانی آغاز و تا حال چه مسیری را طی کرده است، می‌پردازد. همچنین اشاره‌ای دارد به چرایی تخصصی‌سازی اصول فقه و به ارائه‌ی رئوس کلی و اجمالی از محتوای اصول فقه تخصصی مدیریت که در سال اول این دانش در بنیاد فقهی مدیریت اسلامی توسط استاد قوامی (حفظه الله تعالی) به عنوان مجتهد نظریه‌پرداز در عرصه‌ی مدیریت اسلامی می‌پردازد تا در این مقام به اطلاع‌رسانی مخاطبین و دستداران دانش در عرصه‌ی مدیریت اسلامی خدمتی کرده باشد و زمینه‌ی استفاده از اندوخته‌های علمی دانشمندان و فضایی این عرصه را نیز جهت دانش‌افزایی در راستای حاکمیت نظام اداری اسلام در خدمت سازمان‌ها و حکومت اسلامی برای رسیدن به اهداف متعالی تکامل بشری فراهم آورد ان شاء الله.

کلیدواژه‌ها: اصول فقه، اصول فقه تخصصی، اصول فقه الاداره.

* از اعضای گروه تدریس مدرسه فقهی

پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، زمینه‌ی طرح مسائل و مباحث نوینی فراهم شد که پیش از آن، ضرورت و انگیزه‌ای برای پرداختن به آن‌ها وجود نداشت. یکی از این مسائل، شکل‌گیری نظامی اسلامی از درون انقلاب بود که موجب پیدایش پرسش‌های گوناگونی درباره‌ی فلسفه‌ی سیاسی و اجتماعی اسلام، در اذهان اندیشوران و حامیان انقلاب شد. از جمله‌ی این مباحث، محث «مدیریت اسلامی» بود که از جنبه‌های گوناگونی مورد بحث و بررسی قرار گرفت. برخی از پرسش‌های مطرح شده در این باره، عبارتند از:

مدیریت اسلامی چه تعریفی دارد؟ آیا بشر خود باید نوع مدیریت بر جامعه را روشن سازد یا اسلام هویت و ماهیت نظام مدیریتی را بیان می‌کند؟ ضرورت و اهمیت پرداختن به مسئله‌ی مدیریت اسلامی چیست؟ با توجه به اینکه مدیریت در غرب متولد شده و بیشتر نظریه‌پردازان آن غربی هستند، کاربرد این نظریه با توجه به وضعیت عمومی ارزش‌هایی که ارائه می‌دهد، چگونه ارزیابی می‌شود؟ مهم‌ترین محورهای اشتراک و افتراق مدیریت اسلامی با مدیریت رایج در غرب چیست؟ وجه تمایز بین مدیر و رهبر و رابطه‌ی مدیریت و حکومت چیست؟ اصول مدیریت از دیدگاه اسلام کدام است؟ با توجه به اینکه اصول مدیریت تقریباً ثابت است، مدیریت اسلامی که بخشی از اقسام مدیریت محسوب می‌شود، چه نقشی خواهد داشت؟ با توجه به اینکه مدیریت در غرب از روش تجربی استفاده می‌کند و ما در حال حاضر نمی‌توانیم از این روش در مدیریت اسلامی استفاده کنیم، چگونه می‌توانیم به سوی مدیریت گام برداریم؟ اصطلاحات رایج در مدیریت اسلامی، مدیریت فقهی، مدیریت ارزشی و مدیریت دینی از چه اعتباری برخوردارند و کدامی که ترجیح دارد؟ توقع یک نظام اداری و روش‌های مدیریتی از اسلام تا چه اندازه درست و به جا است؟ آیا اسلام یک مکتب مدیریتی ویژه خود را دارد، مانند دیگر مکاتب مدیریتی (مدیریت علمی، روابط انسانی، اقتصادی و...)? اگر مدیریت مبحثی عقلایی و متکی به عقل جمعی بشر است، چه اصراری بر جستجوی آن در منابع اسلامی است؟ آیا مدیریت هم اسلامی و غیراسلامی دارد؟ اگر دارد، معیار اسلامی بودنش چیست؟ شاخص‌های شایستگی مدیر اسلامی کدام است؟

در بین نظریه‌های مدیریت، کدام نظریه با اسلام سازگارتر است؟ آیا اسلام نظریه‌ی خاص و مستقلی در این زمینه دارد؟ اصول موضوعه‌ای که برای ما معتبر است و بر اساس آن‌ها باید مسائل مدیریت را حل کنیم، کدامند؟ روش درست تحقیق در مدیریت اسلامی چیست؟ در جامعه‌ی اسلامی چه نظام ارزشی‌ای باید بر رفتارهای مدیران حاکم باشد و دلیل اعتبار این نظام ارزشی چیست؟

تکاپو در پاسخ به این پرسش‌ها و صدها پرسش دیگر در این زمینه، عرصه را برای تولید اثری نوین در زمینه‌ی مدیریت اسلامی با عنوان «مدیریت از منظر کتاب و سنت» و ارائه‌ی نظریه‌ای نوین به نام «مدیریت رحمانی» فراهم نمود.

پس از چندین دوره طرح، نقد و تدریس اثر مذکور در محافل علمی و حوزوی، به نظر می‌رسد برای تبیین مجتهدانه‌ی نظریه‌ی مدیریت اسلامی با توجه به متون دینی، نیازمند تدوین اصول فقهی تخصصی در این زمینه هستیم که راه‌گشای حلّ معضلات و کشف مهمّات مباحث مدیریتی از لابه‌لای منابع دینی باشد.

پس از تأسیس «بنیاد فقهی مدیریت اسلامی» در سال 1386 هجری شمسی، محفلی علمی با جمعی از دانش‌آموختگان و فضلالی حوزه‌ی علمیه، با عنوان «درس خارج فقه مدیریت» شکل گرفت و به مرور زمان با شکل‌گیری اندیشه‌ی نوین «اصول فقه تخصصی» زمینه‌ی تدریس، تحقیق و تدوین اصول فقهی تخصصی و ناظر به استخراج مباحث مدیریت از کتاب و سنت، فراهم شد. آنچه در پیش‌رو خواهد آمد، گزارشی مختصر از چرایی اصول تخصصی مدیریت اسلامی و ارائه‌ی چند مصداق از نمونه‌هایی کاربردی از قوائد و نظریاتی است که در اصول فقه تخصصی به دست آمده و جهت استنباط در فقه اداری آماده گشته است که این مباحث پس از طرح و نقد در «درس خارج اصول فقه اداره» تنظیم شده است.

گرایش تخصصی در علوم اجتهادی

پیش درآمد

از آنجا که دین مبین اسلام برنامه‌ی سعادت انسان و جوامع بشری در همه‌ی زمینه‌ها و تمامی اعصار و قرون است و به تعبیر امام، فقه، تئوری واقعی و کامل اداره‌ی انسان از گهواره تا گور است،¹ بر عهده‌ی اسلام‌شناسان و فقیهان است که برنامه‌ی سعادت انسان را در تمامی زمینه‌های اجتماعی و فردی، از متون دینی استخراج نموده و آب زلال وحی را به کام تشنگان معارف اسلامی بریزند. تبیین نظریات دینی در عرصه‌های علوم انسانی، از مواردی است که در طول تاریخ شیعه، کمتر بدان پرداخته شده است؛ در عصر حاضر که رویکردهای جدیدی به مباحث دینی در میان جوامع بشری و ملل و نحلّ مختلف شکل گرفته است، بر دانشمندان علوم اسلامی لازم است که مبانی

1. امام خمینی؛ صحیفه‌ی نور؛ ج 21، ص 289، قسمتی از منشور روحانیت (پیام امام به روحانیون، مراجع، مدرسین، طلاب و ائمه جمعه و جماعات).

فقهی این شریعت مقدّس را - که داعیه‌ی اداره‌ی همه‌ی جوانب حیات و همه‌ی جوامع بشری را دارد - به درستی استنباط و تبیین کرده و به عرصه‌ی بین‌المللی عرضه کند.

نظریه‌ی فقه تخصصی

به نظر می‌رسد همچنان که علوم در تمامی شاخه‌ها و رشته‌های خود به صورت تخصصی مورد بحث قرار می‌گیرند، علم فقه نیز باید به صورت تخصصی وارد عرصه‌ی نقد و تحلیل شود؛ تخصصی شدن فقه به معنای ورود فقیهانه و مجتهدانه به علوم انسانی است؛ اسلامی شدن علوم انسانی نیز که دغدغه‌ی رهبر معظم انقلاب اسلامی است جز با ورود مجتهدانه در حوزه‌ی این مباحث میسر نخواهد بود. فقه تخصصی، شعبه‌ای از فقه جعفری بوده و در روش اجتهاد، عملیات استنباط، ادله‌ی اربعه و همچنین قواعد فقهی و اصولی تابع آن می‌باشد.

ضرورت ورود مجتهدانه‌ی فقهای شیعه به حوزه‌ی علوم انسانی در عصر کنونی - که اسلام عزیز در عرصه‌ی جهانی رو به گسترش بوده و در سال‌های نه چندان دور بر اروپا و آمریکا حاکم خواهد شد - بر کسی پوشیده نیست؛ زیرا با روند رو به رشد گرایش به اسلام، لزوم تدوین علوم انسانی اسلامی برای عرضه به جوامع بین‌المللی و نیز رهبری علوم انسانی در جهان، امری اجتناب‌ناپذیر است و این آرمان با سعی و کوشش بیش از پیش فضایی حوزه باید به تحقق برسد.

نظریه‌ی اصول تخصصی

پر واضح است که «علم اصول»، یگانه علمی است که از دیرباز عهده‌دار بحث از قواعد استنباط نظریات دینی بوده است، این علم در طول قرون و اعصار با رشادتها و جانفشانی‌های دانشمندان اسلامی رشد و نمو یافته و به حدّی از بالندگی و سرافرازی رسیده است.

اگر بپذیریم که فقه باید رنگ تخصصی به خود گرفته و مجتهدان نیز در هر دانشی از علوم اسلامی باید فقیهانه وارد شوند، جای این پرسش باقی می‌ماند که اگر بخواهیم با توجه به متون دینی، مدلی از علوم انسانی موجود را ارائه کنیم، آیا علم اصول فقه با محتوای کنونی، برای تأمین این غایت کفایت می‌کند یا می‌بایست دست به تحولاتی در علم اصول زد و برای هر رشته از علوم انسانی اصولی مخصوص طراحی کرد که پاسخ‌گوی نیازهای موجود در آن علم باشد؟ آیا قواعد اصولی که در فقه طهارت تا دیات به کار می‌آید، عیناً همان مباحثی است که کارگشای مسائل فقه تربیت، فقه حکومت و فقه مدیریت است یا نیازمند توسعه در برخی موضوعات اصولی و تعمیق برخی دیگر از مباحث آن است؟

تفکر «اصول تخصصی»، تفکری است که اندک‌اندک زمزمه‌ها و زمینه‌های آن در میان نخبگان و فضلا و مجتهدان آینه‌ی این عرصه پدیدار شده است.¹

البته پر واضح است که تخصصی شدن علم اصول فقه، به معنای کنار گذاشتن مباحث موجود در این علم شریف نیست، بلکه برخی مباحث اصولی همچون مباحث الفاظ و ظهورات - که در همه‌ی رشته‌ها کارآمد بوده و برای فهم متون دینی لازم و ضروری است - به عنوان دوره‌ی عمومی اصول فقه تدوین می‌شود و در ضمن برای هر رشته از علوم انسانی مجموعه‌ای تخصصی از علم اصول فقه نگاشته خواهد شد؛ به تعبیر دیگر، تخصصی کردن علم اصول به معنای توسعه‌ی برخی موضوعات اصولی و تعمیق برخی دیگر از مسائل آن است.

خلاصه اینکه اندیشه‌ی تخصصی شدن علم اصول برای ورود فقیهانه و مجتهدانه به حوزه‌ی علوم انسانی، اندیشه‌ای بدیع و در خور تأمل است و باید در متن دروس خارج مورد نقد و ایراد قرار گیرد، چه بسا این تفکر نزد اهل نظر مورد قبول قرار گرفته و عصر کنونی با عنوان «عصر اصول تخصصی» در ادامه‌ی ادوار علم اصول به عنوان یک دوره‌ی مستقل رخ نماید.

اصول فقه تخصصی مدیریت

مدیریت اسلامی موضوعی است که سابقه‌ی آن در بین شیعه، محدود به دوران پس از انقلاب اسلامی نمی‌شود، بلکه از دیرباز مورد توجه بوده است؛ هر چند نخست در ضمن مباحث کلامی جای داشت، ولی پس از انقلاب اسلامی ایران و برقراری حکومت اسلامی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار گشت؛ نظریه‌ی اصول تخصصی در فقه مدیریت نیز جای خود را باز کرده و از این رهگذر خود به خود چنین سؤالی مطرح می‌شود که آیا با اصول فقه رایج می‌توان نیازهای این رشته‌ی علوم انسانی را

1. جناب حجت‌الاسلام صرّامی، از پژوهشگران دبیرخانه‌ی خبرگان، در چندین اثری که در زمینه‌ی «فقه‌السیاسه» از خود بر جای گذاشته، پیشنهاد داده است که اصولیون، اصولی جدید و متناسب با رشته‌ی علوم سیاسی بنگارند؛ چراکه در غیر این صورت مسائل و مشکلات فقه حکومتی با اصول رایج در حوزه قابل اداره نیست؛ جناب حجت‌الاسلام اعرافی نیز که در دهه‌ی اخیر مباحث «فقه‌التربیه» را در حوزه‌ی علمیه تعقیب می‌کند، قائلند که برای رشته‌ی علوم تربیتی و استخراج دیدگاه‌های تربیتی اسلام از آیات و روایات، باید اصول فقهی ویژه نگاشته شود.

نویسنده‌ی کتاب درآمدی به تاریخ علم اصول نیز در برشمردن ویژگی‌های اصولی مطلوب و امروزی چنین می‌نگارد: «اصول امروز باید نسبت به ورود مباحث اساسی جدید و نو که برای استنباط‌های فقهی و غیر فقهی؛ به ویژه در مباحث فقه حکومتی و نظام تربیتی و اخلاقی ضروری و مورد نیاز است، گشوده باشد. پاره‌ای از مباحثی که بایسته است در اصول امروز به صورت گستره مطرح شود، عبارتند از: بحث از سیره، عرف، مذاق شریعت، مناسبت حکم و موضوع، چگونگی تأثیر دو عنصر زمان و مکان در استنباط، روش پدیدارشناسی و تأثیر آن در فهم متن، زبان دین و...» (درآمدی بر تاریخ علم اصول؛ ص 483).

در راستای استفاده از متون دینی تأمین کرد؟ آیا شایسته و بایسته نیست که اصولی تخصصی در زمینه‌ی علم مدیریت تدوین شود؟

طبق نظریه‌ی «اصول تخصصی»، در زمینه‌ی استخراج مدیریت اسلامی از منابع دینی، نیز نیازمند اصول فقهی ویژه و متناسب با محتوای این رشته از علوم انسانی هستیم.

جواز توسعه در علم اصول

بررسی تاریخ علم اصول، حاکی از یک توسعه‌ی دائمی و همه‌جانبه در ادوار پیدایش، شکوفایی و کمال آن بوده است، توسعه‌ای در موضوع، مسئله، هدف و روش و...؛ حال سؤال این است که در عصر حاضر نیز می‌توان اصول فقه تخصصی را حرکتی در ادامه این توسعه و دوره‌ای جدید از ادوار علم اصول تلقی کرد؟

از جمله مؤیداتی که بر جواز توسعه‌ی مباحث اصولی می‌توان ارائه کرد، کلام مرحوم مظفر است که هر چیزی ادعا شده باشد برای استنباط حکم شرعی کاربرد دارد، در علم اصول مجال طرح و نقد دارد. البته پرواضح است که صرف طرح یک بحث در علم اصول به معنای حجیت آن در استنباط حکم شرعی نیست بلکه ممکن است پس از بحث و نقد، حجیت آن در مجال استنباط اثبات یا ردّ شود:

«من التمهید المتقدم فی بیان المقصود من مباحث الحجّه بتبین لنا أنّ الموضوع لهذا المقصد الذی یبحث فیه عن لواحق ذلك الموضوع و محمولاته هو کلّ شیء یصلح أن یدعی ثبوت الحكم الشرعی به لیکون دلیلاً و حجّه علیه. فإن استطعنا فی هذا المقصد أن نثبت بدلیل قطعی أنّ هذا الطریق مثلاً حجّه أخذنا به و رجعنا إلیه لإثبات الأحکام الشرعیه و إلاّ طرحناه و أهملناه»¹.

در مقدمه‌ی کتاب اصول فقه نیز در این باره چنین می‌نویسد: «إنّ هذا العلم غیر متکفّل للبحث عن موضوع خاص بل یبحث عن موضوعات شتی تشترک کأها فی غرضنا المهمّ منه و هو استنباط الحكم الشرعی فلا وجه لجعل موضوع هذا العلم خصوص الأدلّه الأربعة فقط و هی الكتاب و السنّه و الإجماع و العقل أو بإضافه الاستصحاب أو بإضافه القیاس و الاستحسان كما صنع المتقدمون»².

1. محمدرضا مظفر؛ اصول الفقه؛ ج 2، ص 9.

2. همان؛ ج 1، ص 7.

بعد از آن که نظریه‌ی اصول فقه تخصصی در پی فقه تخصصی قابل پذیرش علمی قرار گرفت و همچنین اصول فقه تخصصی مدیریت که یکی از حوزه‌های دانش علوم انسانی است، زیرمجموعه‌ی این نظریه به تحقیق و پژوهش اجتهادی قرار گرفت، زمینه‌ی تشکیل سلسله دروس خارج اصول فقه‌الاداره را تشکیل داد که بحمدالله امسال شش سال از این درس خارج حوزوی می‌گذرد و در این ایام حضرت استاد قوامی (زید عزه) به عنوان مجتهد نظریه‌پرداز در عرصه‌ی مدیریت اسلامی در این راستا به عنوان اولین فرد در حوزه‌ی فقه شیعی چنین کرسی‌ای را راه‌اندازی فرمود و با همین مبنا که در مقدمات قبل گذشت، اقدام به تولید علم در عرصه‌ی اصول فقه شیعی نمود. ان شاء الله در صورت وجود توفیق حقیر به عنوان کوچک‌ترین شاگرد این کلاس که از جلسات اول تاکنون توفیق حضور داشته‌ام، در این شماره و شماره‌های بعدی به گزارشی از این تولیدات علمی خواهم پرداخت. در این شماره گزارشی از این درس در سال اول به محضر مخاطبین و خوانندگان تقدیم می‌شود که به طور کلی سال اول به عنوان دورنمایی از اصول تخصصی فقه‌الاداره نام گرفت. در این سال برخی از رؤس اصلی این درس تخصصی به طور اجمالی مطرح شد. قبل از گزارشی از درس، ذکر چند نکته فهم محتوای گزارش را راحت‌تر خواهد کرد:

1. آنچه در قسمت اول از مجموعه‌ی «اصول فقه مدیریت» با عنوان «نمایه‌ی اصول فقه مدیریت» ارائه می‌شود، در حقیقت چکیده، فهرست و نمایه‌ای از مباحثی است که جای طرح و نقد آن‌ها در اصول فقه تخصصی است؛ با این توضیح، طرح برخی عناوین همچون «نگاه مدیریتی به آیات قرآن، سیره‌ی دانشمندان مدیریت، سیره‌ی اداری متشرعه، مذاق شارع، تمسک به مقاصد شریعت و...» صرفاً در حد طرح مسئله بوده و به معنای پذیرش قطعی و جزمی آن‌ها نیست؛ بلکه در مباحث و دروس آتی این‌گونه مباحث به تفصیل طرح شده و به بوته‌ی نقد گذاشته خواهند شد.

2. مطالعه‌ی قسمت اول از این مجموعه خواننده‌ی محترم را با فضای حاکم بر مباحث اصول فقه مدیریت آشنا کرده و در صورت تمایل به پیگیری تفصیلی مباحث، مراجعه به قسمت‌های بعدی این مجموعه مفید و مؤثر خواهد بود ان شاء الله.

3. در اصول تخصصی گاه اصطلاحاتی نوین همچون «عقل اجتماعی»، «عقل اجتهادی»، «سیره‌ی عقلای مدیریت» و... به چشم می‌خورد؛ اما نباید از این اصطلاحات استیحاخاش کرده و آن‌ها را غریب انگاشت؛ زیرا غالب اصطلاحات رایج در کتب اصولی از ابداعات اصولیون بوده و در ابتدا از نوعی غرابت معنایی برخوردار بوده‌اند و به مرور زمان با اذهان اُنس و الفت یافته‌اند، برای نمونه، آنچه در بحث استصحاب از معصومین (علیهم السلام) به دست ما رسیده است، فقط عبارت «لا تتقض الیقین

ابداً بالشک»¹ است و اما تعبیر از «عدم اعتنا به شک» به عنوان «استصحاب»، اصطلاحی است که توسط اصولیون ابداع شده است و بیش از صد اصطلاح دیگر نیز درباره‌ی استصحاب تولید شده است که روزگاری از غرابت معنایی برخوردار بودند، ولی اکنون به اصطلاحاتی رایج و متعارف در کتب اصولی تبدیل شده‌اند.²

مباحث این سال با بیان تاریخ علم اصول شامل بیان آثار پژوهشی در زمینه‌ی تاریخ علم اصول مثل تحول علم اصول دکتر گرجی، تقریرات اصول مرحوم شهابی، المعالم الجدیدة شهید صدر (رحمه الله علیه) و... آغاز شد.

ارائه‌ی ادوار تاریخی برای اجتهاد شامل ادوار چهارگانه که طبقه‌بندی شهید صدر (رحمه الله علیه) در معالم الجدیدة نیز بر این اساس می‌باشد، در ادامه‌ی بحث تطور تاریخی علم اصول مطرح شد. ادوار چهارگانه شامل دوره‌های زیر است:

- تولد علم اصول (در دامن علم فقه و از همان عصر معصومین (علیهم السلام))
- عصر زمینه‌سازی و پیدایش (از زمان ابن ابی عقیل و ابن جنید (رحمه الله علیهما) تا زمان شیخ طوسی (رحمه الله علیه))
- عصر دانش اصول (عصر شیخ طوسی (رحمه الله علیه))
- عصر رشد و کمال علم اصول (از زمان آقا وحید بهبهانی (رحمه الله علیه))
- عصر ژرف‌اندیشی (عصر حاضر)
- عصر تخصصی‌سازی (با حضور خود حضرت استاد رقم خورده است).

سپس وارد مباحث اصلی علم اصول شدند. ابتدا نمایه‌ای از این مباحث مطرح شد که فقط به منزله‌ی بیان دورنمای مباحث بود و مباحث تفصیلی و نقد و بررسی هر یک به مجال خود سپرده شد. در این بین به عناوینی مثل امکان بسط زوایای ادله‌ی اربعه، سیره‌ی نظری و عملی مدیران و مدیریت پژوهان، عرف خاص مدیران، سیره‌ی اداری متشرعه، عقل اجتهادی و اجتماعی، سیره‌ی عقلای مدیریت، اجماع دانشمندان مدیریت و مباحث نوظهوری مثل مذاق شریعت، مصلحت، نقد متن (هرمنوتیک و سمانتیک) و بازخوانی منابع اهل سنت مثل مقاصد شریعت، سدّ و فتح ذرایع، مذهب

1. شیخ حر عاملی؛ وسائل الشیعه، ج 1، ص 245.

2. با جستجو در کتب اصولی متعارف، به بیش از صد نوع اصطلاح درباره‌ی استصحاب برمی‌خوریم که همگی آن‌ها توسط اصولیون جعل شده‌اند؛ اصطلاحاتی همچون استصحاب نوع اول و دوم و سوم، استصحاب استقبالی و قهقرایی، استصحاب نعتی و محمولی و...؛ تفصیل و توضیح این اصطلاحات را در پایگاه تخصصی اصول فقه (اصطلاح‌نامه‌ی جامع علوم اسلامی) از پایگاه‌های دفتر تبلیغات اسلامی حوزه‌ی علمیه قم می‌توانید مشاهده کنید.

صحابه، حکم حکومتی و... اشاره شد و در ادامه از مباحث کلامی علم مدیریت مثل توحید و مراتب آن در مدیریت، ولایت سازمانی و نظارت معصوم بحث شد و بعد از آن مطالبی پیرامون فلسفه‌ی علم اصول و اصول الفقه و اصول فقه‌الاداره ارائه شد. مباحث علم اصول نیز تقسیم‌بندی شد و سبک‌های مختلف در تقسیم مباحث اصولی مورد نظر قرار گرفت. در پایان تبویب شهید صدر (رحمه الله علیه) انتخاب شد. از آن به بعد طبق تبویب شهید صدر (رحمه الله علیه) اصول ارائه شد، ولی از مطالب کفایه و سایر کتب نیز در لابه‌لای بحث استفاده می‌شد¹ که رئوس مطالب شامل عناوین ذیل است:

مباحث اصول تخصصی

الف: ادله‌ی اربعه؛

- کتاب
- سنت
- عرف و سیره
- ✓ سیره‌ی نظری و عملی مدیران و مدیریت‌پژوهان
- ✓ عرف خاص مدیران، توسعه‌ای در معنای عرف
- ✓ سیره‌ی اداری متشرعه
- عقل
- ✓ عقل اجتهادی و اجتماعی، توسعه‌ای در منبع عقل
- ✓ تفاوت عقل اجتماعی و سیره‌ی عقلای مدیریت
- اجماع
- اجماع دانشمندان مدیریت

ب: مباحث نوظهور

- مذاق شریعت
- مصلحت
- نقد متن (هرمنوتیک و سماتیک)
- فلسفه‌ی اصول فقه

1. برای مطالعه‌ی بیشتر ر.ک. کتاب اول اصول فقه اداره.

ج: بازخوانی منابع اهل سنت

- مقاصد شریعت

- سد ذرایع و فتح ذرایع

- شرایع سابقه

- حکم حکومتی

د: مبانی کلامی مدیریت اسلامی

- توحید (توحید در مدیریت، مراتب توحید)

- ولایت سازمانی

- نظارت معصوم

و ...

منابع و مأخذ

1. قرآن کریم
2. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد؛ تصنیف غرر الحکم و درر الکلم؛ 1ج، چ 1، قم: دفتر تبلیغات، 1366ش.
3. -----؛ غرر الحکم و درر الکلم (مجموعه من کلمات و حکم الإمام علی علیه السلام)؛ 1ج، چ 2، قم: دار الكتاب الإسلامی، 1410 ق.
4. رضایی زاده، محمود و علی اکبر مهاجری؛ مهارت‌های مدیریت خویشتن؛ تهران: مؤسسه تحقیقات و آموزش مدیریت وابسته به وزارت نیرو، 1385ش.
5. العروسی الحویزی، عبد علی بن جمعه؛ تفسیر نور الثقلین؛ 5ج، چ 4، قم: اسماعیلیان، 1415 ق.
6. قزوینی، ملا خلیل بن غازی؛ الشافی فی شرح الکافی (للمولی خلیل القزوینی)؛ 2ج، چ 1، قم: دار الحدیث، 1387ش.
7. لیثی واسطی، علی بن محمد؛ عیون الحکم و المواعظ (للیثی)؛ 1ج، چ 1، قم: دار الحدیث، 1376 ش.